

Любиченко О.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕРЖАВНІ ТА НЕДЕРЖАВНІ СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ПРОТИДІЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто проблеми дестабілізації системи суспільних відносин в Україні в умовах гібридної війни, зокрема, вплив інформаційно-психологічних операцій та інших гібридних методів, що використовуються для підризу суспільної стабільності. Особлива увага приділяється ролі російської пропаганди, яка активно експлуатує болючі теми українського суспільства, такі як корупція, порушення прав мобілізованих та інші суспільні проблеми, для досягнення своїх стратегічних цілей. Російські інформаційні операції активно використовують соціальні мережі, поширюють фейки та маніпулюють суспільною свідомістю. Прикладом є використання технологій дипфейку для створення фальшивих заяв українських лідерів. Важливою складовою гібридної війни є рефлексивне управління, яке полягає у маніпуляції діями противника, провокуючи певні реакції на свою користь. Історичні корені гібридної війни простежуються ще з давніх часів, коли інформаційні операції використовувалися для досягнення стратегічних цілей. З розвитком технологій і медіа ці методи отримали новий імпульс, ставши важливим інструментом сучасних конфліктів. Україна ефективно протидіє цим викликам через державні інституції, такі як Центр протидії дезінформації при РНБО та Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при МКІП, а також завдяки співпраці з незалежними медіа та громадськими організаціями. Попри значні зусилля з боку українських інституцій, боротьба з інформаційною агресією залишається складним викликом. Важливу роль у цьому відіграє підвищення медіаграмотності населення, що дозволяє розпізнавати дезінформацію та не піддаватися на маніпуляції. Важливим аспектом у боротьбі з дезінформацією є не лише протидія фейкам, але й просування власних позитивних наративів, що базуються на об'єктивних фактах і відображають реальну картину світу. Формування стійкого українського наративу допоможе зміцнити суспільство перед обличчям зовнішніх інформаційних атак. Очевидним є те, що гібридна війна вимагає постійної уваги та ефективної протидії для збереження національної безпеки й суспільної стабільності.

Ключові слова: гібридна війна, інформаційно-психологічні операції (ІПСО), дестабілізація суспільних відносин, пропаганда, медіаосвіта, інформаційна безпека, інфлюенсери, суспільні настрої, державні та недержавні суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки.

Постановка проблеми. Проблема дестабілізації системи суспільних відносин в Україні в умовах гібридної війни є надзвичайно актуальною, зокрема, через систематичний і цілеспрямований інформаційний вплив з боку російської федерації. Росія, успадкувавши радянську систему пропаганди, активно використовує її як інструмент для просування своїх геополітичних інтересів. Ситуація зазнала значних змін після 2014 року, коли росія окупувала частину українських територій. Військові дії супроводжувалися потужними інформаційними кампаніями, спрямованими на підризу суспільної стабільності в Україні та зміну поведінкових моделей як серед політичної еліти, так і серед громадянського суспільства.

З 2014 року Україна розпочала активне формування системи захисту в інформаційному просторі. На перших етапах, коли державні інституції не мали достатньо ефективних механізмів для протидії пропаганді та дезінформації, цю роль частково взяло на себе громадянське суспільство. Проте, навіть на тлі значних досягнень у цій сфері, на сьогоднішній день, в умовах повномасштабної війни, не можна стверджувати, що проблема інформаційного впливу з боку росії повністю вирішена. Російська Федерація постійно вдосконалює свої методи, використовуючи новітні комунікаційні платформи та технології, що дозволяє їй ефективно впливати на найбільш вразливі верстви українського суспільства.

Це породжує низку важливих питань: наскільки ефективною є відповідь України на ці виклики, які прогалини існують у системі протидії пропаганді та дезінформації та які заходи необхідно впровадити для підвищення ефективності національних контрзаходів. Ці питання потребують подальшого дослідження і розробки стратегічних підходів, що дозволять підвищити стійкість українського суспільства до інформаційних загроз в умовах гібридної війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості ведення гібридної війни у різних вимірах, зокрема, у політичному, інформаційному та соціальному досліджуються у наукових працях В. Горбуліна, М. Розумного, Р. Горбика, Є. Головахи, О.Резнік, А. Корнійчука та ін. Попри значний внесок цих вчених, багато питань залишаються недостатньо вивченими, що вимагає подальшого дослідження. Особливо це стосується розробки і впровадження новітніх технологій для виявлення та протидії дезінформації, а також удосконалення співпраці між державними і недержавними суб'єктами у цій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз технологій виявлення та протидії дестабілізаційним впливам у системі суспільних відносин в умовах гібридної війни в Україні, зокрема, через розгляд інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) як ключового інструменту російської пропаганди. Стаття також досліджує роль сучасних медіа та інфлюенсерів у поширенні дезінформації та пропонує стратегії для зміцнення суспільної стійкості й підвищення рівня медіаграмотності населення.

Виклад основного матеріалу. Гібридна війна, хоча і є терміном, що набув широкого вжитку в ХХІ столітті, не є винаходом сучасної епохи. Її витоки можна простежити ще в ХХ столітті, коли з'явилися численні інструменти та соціальні чинники, які дозволили вести масовану пропаганду, а також застосовувати інформаційні технології та проводити інформаційні операції. Різке зростання рівня грамотності, порівняно з попередніми століттями, сприяло використанню масових інформаційних кампаній, зокрема під час Першої та Другої світових війн.

З появою радіо та, трохи пізніше, телебачення стало можливим оперативне охоплення великих груп людей, здатних сприймати інформацію на рівні базової грамотності. Це включало використання тогочасних медіа для досягнення стратегічних цілей. Ба більше, у трактаті китайського стратега і філософа Сунь-цзи «Мисте-

цтво війни» описано проведення психологічних операцій у тилу ворога, які, хоча і не називалися таким чином, охоплювали поширення чуток і інші методи деморалізації противника, його тилових сил та цивільного населення. Ці практики були характерними і для середньовіччя, коли успішні завойовники та воєначальники активно використовували інформаційну складову для досягнення своїх цілей, як на полі бою, так і поза ним.

Відтак, гібридна війна у її сучасному розумінні є підвидом війни, що відрізняється від класичної війни кількома ключовими характеристиками, зокрема інтеграцією інформаційних і психологічних операцій на стратегічному рівні.

Якщо звернутися до історії воєн, стає очевидним, що жодну з них, особливо тих, які добре досліджені, не можна вважати суто класичною. Війна завжди відбувалася на межі класичних та неklasичних форм, інтегруючи елементи гібридності. Ці елементи завжди супроводжували умовно класичну війну, проте в сучасному контексті вони починають переважати над традиційними методами ведення бойових дій. Це включає маскування ролі агресора, застосування проксі-військ, партизан, повстанців та інших акторів, які діють під виглядом самостійних сил, хоча насправді отримують підтримку від держави, яка прагне залишатися непоміченою у веденні війни. Приклади таких дій можна знайти в ХХІ столітті, зокрема, в подіях в Криму та на Донбасі, що розпочалися в 2014 році. Відомо, що під час спроби реалізації так званої «російської весни» у Харкові, Одесі та інших містах півдня і сходу України, співробітники російських спецслужб виступали під виглядом обурених місцевих жителів і відігравали ключову роль у силових та інформаційних операціях.

Ці тенденції підкреслюють важливість розуміння і дослідження гібридних методів ведення війни, які продовжують розвиватися і видозмінюватися у сучасному світі.

Визначити точний початок гібридної війни росії проти України важко, оскільки немає чіткої дати. Багато хто вважає, що війна розпочалася у 2014 році, проте фактично інструменти гібридного впливу застосовувалися проти України з 1990-х років, одразу після розпаду Радянського Союзу та появи нових незалежних держав. Недружні дії з боку росії почалися практично одразу після здобуття Україною незалежності.

Теоретичне обґрунтування гібридної війни, яке часто називають «Доктриною Герасимова», з'явилося незадовго до початку прихованої, а згодом і відкритої збройної агресії Росії проти

України у 2014 році. У січні 2013 року начальник Генерального штабу РФ Валерій Герасимов презентував доповідь в Академії Генштабу, в якій були переосмислені поняття міждержавного конфлікту та методів ведення війни. У цій доповіді домінуючу роль відведено невоєнним, неklasичним засобам, які, на думку авторів доктрини, можуть досягати цілей більш ефективно і на ширшому масштабі, ніж безпосередньо військові засоби [1].

Важливою складовою гібридної війни є інформаційна війна, яка передбачає підтримку опозиційних сил всередині цільових держав, підбурювання протестних настроїв та дестабілізацію суспільства.

На тлі повномасштабного вторгнення в Україну, росія значно активізувала і посилила застосування невоєнних методів впливу. Основне завдання інформаційної війни полягає не лише в дезінформації населення країни, проти якої ведеться війна, але й у створенні внутрішніх конфліктів та розбрату. Російські агенти впливу, а також ботоферми у соціальних мережах активно працюють над радикалізацією позицій сторін, створюючи штучні конфлікти та переводячи політичну опозицію у стан запеклого протистояння. Завданням цих операцій є трансформація політичних опонентів у запеклих ворогів, які переходять від дискусій до насильства, що, на жаль, росії часто вдається досягти. Навіть на третьому році повномасштабної війни, у Верховній Раді України залишаються представники відверто проросійських політичних сил, попри заборону діяльності таких партій в Україні. Аналогічні процеси спостерігаються в країнах Європейського Союзу та НАТО, де ультраліві та ультраправі політичні сили, підтримувані росією, створюють розколи в суспільстві, генерують конфлікти та дестабілізують суспільні відносини [8].

На сьогоднішній день ворог активно веде інформаційні операції, спрямовані на дезорієнтацію як військових, так і цивільного населення України, з метою зриву мобілізаційних процесів, послаблення бажання до опору, а також підризу суспільного розуміння щодо того, хто є “своїми” і “чужими”, та визначення моральних орієнтирів. Така дезорієнтація громадян створює умови, за яких ворог може легше подолати стійкість суспільства і досягти своїх стратегічних цілей.

Інформаційна війна, таким чином, зводиться до створення внутрішніх конфліктів і протиріч у суспільстві, на яке спрямовані інформаційні атаки. Головним об’єктом впливу такої війни є суспільна свідомість і громадська думка. Завдання противника полягає у зміні громадської

думки та поглядів у суспільстві таким чином, щоб вони сприяли досягненню його воєнних цілей. Методи впливу є більш витонченими, ніж проста пропаганда. Зокрема, російська інформаційна кампанія фокусується на таких наративах, як: поширення інформації про тотальну корупцію в Україні, несправедливість мобілізації, зраду та покинутість українців з боку міжнародної спільноти, а також ствердження, що представники української влади мають іноземне громадянство і готуються до втечі. Крім того, поширюються повідомлення про нібито некомпетентність командирів, нестабільність на фронті та неспроможність перемогти росію. Ці меседжі, потрапляючи в інформаційний простір та свідомість населення, призводять до їхнього ретранслявання серед громадян, що суттєво впливає на суспільну стійкість і підриває здатність країни до ефективного опору агресії. Внаслідок цього значно ускладнюється здатність до перемоги та збереження державної цілісності.

Інформаційна війна широко використовує різні гібридні методи, зокрема новітні технології. Наприклад, починаючи з 2014 року, російські спецслужби активно поширювали в соціальних мережах фейкові карти з «подарунками від російських царів». У сучасному контексті все більшого значення набувають технології дідфейку. У 2022 році одним із найпопулярніших прикладів дідфейку стало відео, в якому Президент України Володимир Зеленський нібито оголосив про підписання капітуляції. Хоча цей дідфейк не досяг своєї мети через його низьку якість, технологічний прогрес, досягнутий російською стороною за останні два роки, дозволяє їй вдосконалювати ці методи [5].

Ключовою складовою інформаційної війни є рефлексивне управління, що полягає в маніпулюванні діями противника. Це передбачає провокацію певних прогнозованих реакцій, які можуть завдати шкоди, та використання цих реакцій для досягнення власних стратегічних цілей. З огляду на це, на сьогоднішній день термін «ІІСО» (інформаційно-психологічна операція) набув широкого вжитку, тоді як у західній термінології використовується термін “psychological operations” (PSYOP). Важливо зазначити, що ІІСО відрізняється від фейкових новин та інформаційних атак. Інформаційна атака є однією кампанією, спрямованою на просування певної тези або дезінформації з метою маніпуляції конкретною групою населення. Водночас психологічні операції складаються з множини таких інформаційних атак та інших заходів.

Інформаційно-психологічна операція представляє собою масштабні комплексні заходи, що здійснюються спеціальними службами для формування потрібного нарративу або провокування суспільних настроїв з метою створення внутрішніх конфліктів в умовах конфлікту. Вона передбачає комбіноване використання пропаганди, дезінформації, кібератак, спам-розсилок, поширення викривленої інформації та маніпуляцій. Основна мета таких операцій полягає в руйнуванні опору, зокрема шляхом переконання громадян у безперспективності подальшої боротьби [2].

Варто зазначити, що українські державні та недержавні суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки ефективно протидіють цим операціям та працюють на випередження. Зокрема, завдяки зусиллям таких державних інституцій, як Центр протидії дезінформації при РНБО України та Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики України, у співпраці з незалежними медіа, лідерами громадської думки та діячами, вдається звучати в унісон, що сприяє успішній нейтралізації ворожих інформаційно-психологічних операцій.

Дестабілізація суспільних відносин в Україні значною мірою обумовлена російськими інформаційними впливами, які експлуатують та підсвічують вже існуючі болючі теми в українському суспільстві, включаючи проблеми, виявлені правоохоронними органами. В Україні було й залишається чимало скандалів, які активно використовуються російською пропагандистською машиною. Проблеми, такі як корупція в територіальних центрах комплектування (ТЦК), порушення прав мобілізованих та військовозобов'язаних, а також силові конфлікти, які дійсно мали місце, стають основою для інформаційно-психологічних операцій з боку росії.

Особливу небезпеку становить той факт, що для реалізації таких операцій російські пропагандисти не завжди вдаються до створення фейкових матеріалів. Вони можуть використовувати реальні відеозаписи та інші матеріали, зроблені в Україні, які потім поширюються через пропагандистські канали, які потім піддаються масштабуванню. Найбільш ефективні гібридні операції базуються не на відвертій брехні, а на правдивих фактах, які піддаються певній деформації та універсалізації. Зокрема, окремі випадки роздуваються до рівня загальної тенденції або практики, що створює викривлене уявлення про реальний стан речей і сприяє дестабілізації суспільства.

Сучасні лідери громадської думки, або інфлюенсери, мають значний вплив на формування суспільних настроїв в Україні, що зумовлено доступністю сучасних технологій, які дозволяють їм здійснювати цей вплив фактично безперешкодно. Часто їхні дії створюють потужний резонанс у суспільстві, який може мати як конструктивний, так і деструктивний вплив. Вплив блогерів на їхні аудиторії настільки значний, що довіра до них часто перевищує довіру до державних інституцій. Це створює ризик того, що через недостатню освіченість інфлюенсери можуть поширювати в своїх соціальних мережах меседжі, які сприймаються аудиторією як істина, що призводить до дестабілізації суспільних відносин.

Державні інституції в Україні вживають заходів для реагування на подібні виклики. Наприклад, Центр протидії дезінформації співпрацює з багатьма інфлюенсерами, включаючи блогерів на платформах TikTok, Twitch.tv, Instagram та YouTube. З деякими з них проводяться профілактичні бесіди для роз'яснення хибності тих чи інших нарративів, які вони можуть просувати.

Це підкреслює необхідність розробки та впровадження правомірних інструментів для роботи з такими питаннями, що можуть провокувати дестабілізацію суспільних відносин. У цьому контексті важливим є медіаосвітній аспект, який спрямований на підвищення рівня обізнаності населення щодо ключових нарративів російської пропаганди. Якщо суспільство буде обізнане про те, які меседжі просують російські пропагандисти і які їхні цілі, то ідентифікація таких впливів та їхнє розривання стануть більш ефективними.

Важливу роль у протидії дезінформації також відіграють різні освітні та просвітницькі проекти, такі як «Стоп Фейк» на Суспільному, які проводяться в рамках всеохопної інформаційно-просвітницької кампанії з протидії дезінформації. До створення контенту для таких проектів залучаються експертні організації, такі як ГО «Детектор медіа» ГО «Vox Ukraine», проєкт «StopFake», Український інститут медіа та комунікацій, Центр демократії та верховенства права, Національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр» та Центр протидії дезінформації при РНБО. У межах цих ініціатив створюються телевізійні репортажі, серіали та інтерв'ю з експертами, які роз'яснюють сутність дезінформації, її механізми та вплив на суспільство. Наприклад, освітній мінісеріал «Як захиститися від фейків і дезінформації» надає глядачам практичні навички медіа- та інформаційної грамотності, що особливо важливо в умовах повномасштабної війни [7].

Однак боротьба з фейками та просування медіаграмотності не завжди дає бажані результати. Більш ефективним підходом є просування позитивних наративів, які відображають об'єктивну картину світу і протистоять російській пропаганді. Коли українське суспільство стане носієм власного українського наративу, воно буде більш стійким до впливу зовнішніх дезінформаційних кампаній.

Висновки. Дестабілізація системи суспільних відносин в Україні в умовах гібридної війни є результатом цілеспрямованих інформаційно-психологічних операцій, які активно використовуються російською федерацією. Ці операції спираються на поєднання реальних проблем українського суспільства та маніпулятивних наративів, що значно ускладнює їх виявлення та нейтралізацію. Визначено, що одним з ключових факторів успіху таких дестабілізаційних впливів є використання сучасних цифрових технологій та впливу інфлюенсерів, які можуть мимоволі сприяти

поширенню дезінформації. Це підкреслює необхідність системного підходу до протидії гібридним загрозам, який повинен включати розвиток медіаосвіти, посилення критичного мислення та створення позитивних наративів. Питання щодо того, скільки часу знадобиться українському суспільству для подолання наслідків гібридної війни, залишається відкритим. Перехід до нових суспільних наративів та ціннісних орієнтирів є поступовим процесом, який залежить не лише від часу, але й від зусиль, спрямованих на ці зміни. Рекомендується впровадження комплексних технологій для виявлення та протидії інформаційним загрозам, зокрема через співпрацю державних інституцій з незалежними медіа, громадськими організаціями та експертними спільнотами. Важливим також є створення стійких механізмів для захисту інформаційного простору України, що дозволить зберегти соціальну стабільність і посилити опірність суспільства деструктивним впливам у довгостроковій перспективі.

Список літератури:

1. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К: НІСД, 2017. 496 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Horbulin_Volodymyr/Svitova_hibrydna_viina_ukrainskyi_front.pdf
2. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
3. Горбик Р., Дуцик Д., Шалайський С. Ефективність протидії російській дезінформації в Україні в умовах повномасштабної війни. Аналітичний звіт. ГО «Український інститут медіа та комунікації», 2023. 66 с. URL: https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2023/08/UMCI_-Effectiveness-of-Russian-Disinformation-Counteration_UA.pdf
4. Сунь-цзи. Мистецтво війни. URL: https://spadok.org.ua/books/Mystetstvo_viiny_vyd_2014.pdf
5. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Центр демократії та верховенства права. *Інформаційні атаки в соціальних мережах: дослідження впливу російської дезінформації через рекламу в Facebook*. URL: <https://spravdi.gov.ua/yak-rosiya-atakuye-ukrayinu-dezinformacziyeyu-cherez-reklamu-v-facebook-doslidzhennya-czentru-strategichnyh-komunikacij/>
6. Wardle, C. and Derakshan, H. (2017) Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making, *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinaryframework-for-researc/168076277c>
7. ГО «Детектор Медіа» Річний звіт Київ–2023. URL: https://go.detector.media/wp-content/uploads/2024/07/DM_annual-report-2023_5_uk.pdf
8. Andriy Korniychuk. A nation in transition: the impact of war on Ukraine's politics and society. Europe and the War in Ukraine. From Russian Aggression to a New Eastern Policy. 2023. Foundation for European Progressive Studies, p. 98–108, URL: <https://foundationmaxvanderstoel.nl/wp-content/uploads/2023/07/PREVIEW-Europe-and-the-war-in-Ukraine.pdf>
9. Best Practices in the whole-of-society approach in countering hybrid threats URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653632/EXPO_STU\(2021\)653632_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653632/EXPO_STU(2021)653632_EN.pdf)

Liubychenko O.O. STATE AND NON-STATE ENTITIES ENSURING INFORMATION SECURITY IN COUNTERING THE DESTABILIZATION OF SOCIETAL RELATIONS IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE IN UKRAINE

The article examines the issues of destabilizing the system of societal relations in Ukraine under the conditions of hybrid warfare, particularly the impact of information-psychological operations and other hybrid methods used to undermine societal stability. Special attention is paid to the role of russian propaganda, which actively exploits sensitive topics in Ukrainian society, such as corruption, violations of the rights of mobilized soldiers, and other social issues, to achieve its strategic goals. Russian information operations actively use social networks, spread fake news, and manipulate public consciousness. An example is the use of deepfake technology to create false statements from Ukrainian leaders. An essential component of hybrid warfare is reflexive control, which involves manipulating the actions of the opponent, provoking certain reactions in one's favor. The historical roots of hybrid warfare can be traced back to ancient times when information operations were used to achieve strategic goals. With the development of technology and media, these methods have gained new momentum, becoming a crucial tool in modern conflicts. Ukraine effectively counters these challenges through state institutions such as the Center for Countering Disinformation under the National Security and Defense Council (NSDC) and the Center for Strategic Communications and Information Security under the Ministry of Culture and Information Policy (MCIP), as well as through cooperation with independent media and civil society organizations. Despite significant efforts by Ukrainian institutions, the fight against information aggression remains a complex challenge. A crucial role in this is played by increasing media literacy among the population, enabling them to recognize disinformation and resist manipulation. An important aspect of combating disinformation is not only countering fake news but also promoting one's own positive narratives based on objective facts and reflecting the real picture of the world. The formation of a resilient Ukrainian narrative will help strengthen society in the face of external information attacks. It is evident that hybrid warfare requires constant attention and effective countermeasures to maintain national security and societal stability.

Key words: hybrid warfare, information-psychological operations (IPSO), destabilization of societal relations, propaganda, media education, information security, influencers, public sentiment, state and non-state entities insuring information security.